

Els vincles amb Ramon Amigó, el meu mestre

Els primers contactes amb Ramon Amigó es perden en la boirina del temps i en la memòria grisa dels anys seixanta, quan tots lluitàvem contra la dictadura del general Franco.

No podria dir qui m'adreçà per primera vegada a en Ramon Amigó, però l'ocasió va tenir lloc quan s'organitzaven els aplecs, primers certàmens literaris i concursos de la cançó catalana a la Selva del Camp i a Alforja. En aquests anys, 1963 i 1964, en Ramon Amigó participava en ambdós esdeveniments, col·laborant amb un article al programa d'actes de la Selva sota el títol «La toponímia en la cartografia», una denúncia del desori hagut i per haver en els topònims dels mapes oficials, i amb un article a l'aplec d'Alforja, sota el títol «Cultura de llei», en què escrivia lloant i animant el jovent a reviscolar la cultura del nostre poble.

Aquests dos actes van ser prohibits per governació. El primer, pels fets ocorreguts a la Selva del Camp, quan l'enemic de Catalunya, el cardenal Benjamín de Arriba y Castro, s'adreçà en castellà en l'homilia i se li tallà el corrent dels micròfons perquè no es pogués sentir. El segon, per l'imperatiu d'haver d'admetre al jurat del concurs literari d'Alforja, que el formaven Joan Triadú, Octavi Fullat, J. A. Baixeres, Josep Iglésies i Xavier Amorós, dos membres del Ministeri d'Informació i Turisme. Octavi Fullat va ser l'encarregat de comunicar al públic que el jurat es declarava impossibilitat per a exercir la seva funció lliurement i, com a conseqüència, l'esmentat cardenal i arquebisbe va inhabilitar l'Octavi Fullat per a fer sermons dins la seva arxidiòcesi.

El segon contacte el vaig tenir en matricular-me a les classes de català per correspondència, incitat per dos amics comuns, en Josep Fusté Grifoll, pedagog autodidacte de la terra, i en Josep Sánchez Moragues, professor de català, tots dos im-

plicats en aquell moviment pioner de l'ensenyament d'una llengua maltractada i prohibida. No vaig tenir l'Amigó com a professor, ja que m'assignaren l'Enric Gual i Caba de Barcelona, però, de mica en mica, s'anava teixint el vincle d'amistat amb aquell lluitador incansable de Reus.

El meu tercer contacte i definitiu lligam amb el Ramon va ser el 1985, quan em vaig proposar iniciar l'onomàstica de Rasquera, vila de la Ribera d'Ebre als empits de la serra de Cardó. Va ser aleshores quan vaig conèixer a fons qui esdevindria primer el meu mestre i, amb el temps, un amic estimat.

En Ramon Amigó va canviar els esquemes mentals que jo tenia de les relacions professionals. Els contactes que havia tingut en l'àmbit de l'arqueologia i en l'artístic no tenien res a veure amb el tracte d'aquell home culte, senzill i amable. Entre els professionals d'aquelles altres disciplines no havia experimentat mai el càlid acolliment d'en Ramon Amigó. Amb ell tot esdevenia net, lúcid, transparent, franc. Res de prevencions mesquines, d'intrigues, d'enveges, d'enganys... Vaig comprendre de seguida que havia anat a parar en bones mans.

Aquell principiant inexpert en el camp de l'onomàstica, que jo era, rebia tota mena de consells, maneres d'interpretar un nom, normes que desconeixia i un reuitzell de petits detalls que m'obrien a coneixements d'una matèria nova i apassionant. Topònims, antropònims, hidrònims, orònims, hagiòtopònims, tot un vocabulari aleshores sense sentit per a mi i que, de manera pausada, s'anava incorporant al meu lèxic. I aquella disciplina, fins aleshores desconeguda, amb en Ramon Amigó esdevenia plena al coneixement.

La primera vegada que vaig entrar a un arxiu, no tenia cap experiència de paleografia i, en intentar interpretar aquells grafismes arcaics, van fer que quedés astorat. El primer pensament va ser que no me'n sortiria, que era millor deixar-ho córrer, però el Ramon, amatent, m'animà a no defallir, a perseverar, i s'oferí a acompanyar-me en la propera anada.

M'ensenyà que una calligrafia te l'has de fer teva. Tenir paciència, familiaritzar-te amb el seu estil, la seva lletra, saber que al començament et serà difícil d'entendre-la, però que, a poc a poc, amb constància, veuràs com descobreixes noves paraules, nous noms, i que aquella escriptura críptica es fa clara a l'enteniment.

Quan un caràcter es feia difícil, tenia el Ramon al costat per a guiar-me i dilucidar el dubte. M'ensenyà a destriar el que calia anotar i el que era mancat d'importància, a interpretar els abreuaments, tan freqüents en els manuals medievals, que és el que fa tan complicat per a un inexpert de fer-ne la lectura, i on trobar l'antropònim i el topònim dins el text. Aquella tutela, amb el temps i la recerca d'altres reculls onomàstics, va esdevenir companyonia i quan havíem d'anar a l'arxiu ens comunicàvem dia i hora per fer-ho plegats.

No es cansava d'exhortar-me que l'onomàstica escrita és inseparable de la transmesa de manera oral, que ambdues es complementen i en alguns reculls es

nota quan no s'ha consultat prou els arxius. En les onomàstiques que vaig treballar, procurava seguir els consells del mestre i sovint experimentava aquesta interrelació. A Colldejou, en un manual notarial de l'any 1316, vaig trobar un *Johanes Costacio*, més endavant estava escrit *Costantio*. Un cognom singular que el 1351 tornava a aparèixer amb la grafia *Costanç*. A l'hora d'introduir-lo em plantejava amb quina de les tres maneres havia d'entrar el cognom. Va ser el nostre informador qui m'ho solucionà en comentar-me: «M'he descuidat de dir-te el nom d'un bocí de terra entre bosquina, que ja gairebé ningú anomena, que li diuen lo *Costanç*». El dubte quedava resolt. Una família que va desaparèixer amb la glànola el segle XIV deixava, com a testimoni del seu pas per Colldejou, el nom a unes terres més enllà del coll del Guix i de la font de l'Avellar. Si només hagués fet l'enquesta oral, hauria tingut el topònim, però no n'hauria sabut mai l'origen. La interrelació m'havia donat bon resultat.

Tots aquests consells i contactes van fer que descobrís aquell home just, culte, savi i que, també com jo, estimava Catalunya. Aquell descobriment m'omplia de satisfacció, ja que em feia partícip d'aquella cultura i d'aquella saviesa.

En aquest punt el que només havia estat mestratge va esdevenir amistat.

Aquesta amistat va fer que, sovint, viatgéssim per contrades i termes, per collades i planes a la recerca de pastors i pagesos coneixedors del territori, per així poder interrogar-los sobre noms i paratges, i per informar-nos d'algun pou de gel perdut entre conreus i muntanyes. Sovint m'apropava a la seva casa del carrer de la Vicaria a demanar-li algun article per a la revista d'opinió *Vent de Serè*, i no marxava mai amb les mans buides, sempre va ser generós i puntual a l'hora de lliurar-lo.

La participació als col·loquis d'onomàstica fou un altre motiu d'apropament vinculant, tant si hi assistíem de manera individual com si viatjàvem plegats conduint jo el meu cotxe. Aleshores xerràvem, xerràvem i comentàvem noms, paraules i idees. Al seu costat sempre aprenia coses noves i ampliava coneixements.

Quan treballava en l'*Onomàstica de Colldejou*, amb en Ramon tractàrem el nom de *Escornalbou*. No ens semblava pas que tingués res a veure amb el verb *escornar*, com s'havia dit, perquè en diversos termes del Camp de Tarragona anotàvem partides en què s'aglutinava l'article al nom. És freqüent trobar *Esplanes*, *Estallades*, *Estires*, *Escomes* o *Espinalts*, entre d'altres; per tant, Escornalbou havia de seguir aquella constant i no seria altra cosa que *es Corn del Bou*. La documentació anterior al segle XV ho ratificava, ja que sempre trobàvem escrit *Cornabou*, *Cornubou* o *Cornubouis*. No és fins al 1446-1463, en un manual notarial, que trobem escrit *scornalbou*. De fet, la seva constitució geològica amb materials del Buntsandstein i del Carbonífer en donen testimoni, ja que es tracta d'una punta cònica molt aguda com un corn, que contrasta amb els materials tabulars del Muschelkalk que l'envolten. Una banya que sobresurt entre serralades.

En aquest mateix terme, hi ha una partideta anomenada *l'Esquirol* al peu de la

Cingla de la serra de Llaberia. Sabia que el Ramon havia treballat el tema del molí i el barranc de l'Esquirola al terme de Siurana i assenyalava que podia referir-se al mot cèltic *quer*, que significa 'roca', amb l'aglutinació de l'article *es* i amb la terminació que indicaria collectivitat *-erol* = *Esquerol*, 'el lloc dels rocs o de les roques', i ens semblà que la partida l'Esquirol reunia les condicions orogèniques per a sospitar que es tractava del mateix cas de Siurana, ja que aquell indret està rodejat de grans blocs petris, com el del Cavall Bernat, el morral d'en Voltes, la Fita-alta i un conjunt de morrots i penyals que emergeixen a l'extrem més oriental de la serra de Llaberia.

Quan feia un recull onomàstic i apareixia algun nom que presentava dubte, en Ramon sempre estava a punt per a ajudar-te a dilucidar-ne l'entrellat. Un exemple és el cas de l'hidrònim *barranc d'en Seula*, a Duesaigües. Els documents moderns escriuen *Denseula* (tot junt) o *d'en Seula* (separat), un nom inquietant. En el manual notarial de Riudecanyes de l'any 1272, trobava escrita aquesta anotació: «Nicholau Selva [...] q[uo]s habem[us] i[n] villa duab[us] aq[ua]s i[n] t[er]m[in] o cornubou[is]». Però llavors no vam relacionar l'antropònim amb l'hidrònim; va ser quan vaig trobar, en un altre manual dels anys 1358-1359, un «torre[n]te den Selva». Aleshores veiérem clar d'on procedia aquell *Seula*. Mitjançant la metàtesi de la *v-u* minúscules, que en els esmentats manuals les escrivien ben bé igual, *Selva* havia passat a *Seula* en el parlar quotidià.

Recordo una anada a Siurana per esbrinar un altre hidrònim misteriós, el *barranc de Fontscaldes*. Visitàrem la Núria Folch, viuda d'en Joan Sales, per preguntar-li sobre aquell nom. Era estrany que a l'indret anomenat *Fontscaldes* no hi hagués cap surgència d'aigües calentes o tèbies i, encara més, no hi havia cap font. La senyora Núria Folch ens explicà que el seu marit, anys enrere, quan treballava per a en Joan Coromines, havia parlat amb un pastor per comprovar aquesta contradicció i el pastor quan anomenava aquell indret deia *Foscaldes*; ell, en Joan Sales, al principi pensà que l'home no parlava prou clar, però davant la persistència en la manera de pronunciar-ho, va veure que en realitat no parlava de cap font, sinó d'unes fous. Es tractava d'unes *Fouscaldes*. Aquell paratge és una fondalada o raconada oberta a migdia, tancada per verticals cingles calcaris on hi bat el sol de ple, i té l'anomenada que ni al bo de l'hivern no hi glaça mai, o sigui que és una fou càlida.

Darrerament, quan m'estava corregint l'*Onomàstica de Valls*, havíem parlat del paralelisme entre les *Fouscaldes* de Siurana i les *Fontscaldes* de Valls.

Fontscaldes és un agregat a septentrió de la capital de l'Alt Camp, situat a recer de la serra de les Guixeres i del coll de l'Illa. Com en el cas de Siurana, no hi ha cap font d'aigua calenta ni tèbia, només la d'en Pere, que avui està estroncada. Sabíem, per la geologia, que hi havia la possibilitat d'haver-hi surgències d'aigua calenta per aquella zona, perquè aquella serralada prelitoral està determinada per una falla. La mateixa que uns quilòmetres més avall dóna lloc a les termes de Montbrí, i

i a unes antigues termes romanes a Riudecols, però un conjunt de coincidències dirigiren la nostra recerca per altres camins.

Tothom, tant els de la vileta de la qual parlem com la gent de Valls i de rodalies, sol dir, en anomenar el poble, *Foscaldes*, com aquell pastor de Siurana, i encara que el nucli urbà estigui situat a l'inici de la plana quaternària i al·luvial estesa per l'Alt Camp i que la major part del seu terme és una fondalada recerosa, tancada per la serra Alta, la de les Guixeres i el coll de l'Illa, aleshores pensàvem que igualment podia tractar-se d'unes *Fouscaldes* com les de Siurana.

També havíem parlat, aquests darrers mesos, del nom d'un indret de la ciutat de Valls anomenat *la Xamora*. Jo havia de fer unes comprovacions als arxius, però ja no hi he estat a temps. El Ramon ja havia estudiat un tipus de contraccions d'alguns topònims singulars l'origen dels quals, mitjançant la documentació, havia pogut esbrinar. A Almofter hi havia un indret anomenat *el Sol Senyor*, que antigament s'havia anomenat *Això del Senyor*, després passà a *Xo'l Senyor*, el resultat final: *el Sol Senyor*. Aleshores en Ramon podia aclarir, i esdevenien nítids, els topònims *l'Aixenbruc* del mateix terme, que era *Això d'en Bruc*, *la Xona Blanca* a Castellvell del Camp, d'antic anomenat *Això de na Blanca*, i a la Selva, en la mateixa zona, aclaria *l'Aixemorera* i *els Aixenaleus*, que resultaren ser *Això d'en Morera* i *Això de n'Aleus*. Aquesta *Xamora* intuïem que es tractava del mateix cas. Primer perquè Castellvell, Almofter i la Selva són termes contigus i pròxims al terme de Valls, només amb el terme d'Alcover pel mig; per tant, la manera de parlar i de dir els noms ha de ser similar. En segon lloc, la barriada anomenada *Xamora* està situada a la riba esquerra del torrent homònim, i a un tram curt aigües avall, a la riba dreta, s'hi troba el molí de Mora i el rec de Mora, que capta el cabal gairebé on trobem el barri de *la Xamora*. Amb totes aquestes coincidències, vam creure que la *Xamora* val·lencina, inicialment, havia estat *l'Això d'en Mora*.

Una manera de ser que situava en Ramon Amigó per damunt de molts era la seva humilitat i senzillesa, no imposava mai, sempre aconsellava, i davant un dubte et donava confiança, cosa que el feia més humà i més savi. En fer-me les correccions del terme de Valls, on teníem anotat el cognom *Padró* va insinuar que seria millor entrar-lo per *Pedró*, perquè l'ètim era *PETRA* i perquè un *pedró* era un 'piló de pedra', on hi havia inscripcions o bé feia de fita. Vaig comentar-li que en tota la documentació des del 1306 fins a la més recent, el trobava escrit *Padró*. Aleshores sempre et deia: «Això és el que em sembla a mi, però fes el que tu creguis millor». No va esperar ni un dia que ja em trucava dient-me: «No toquis res, ja ho tens bé. He consultat els meus llibres i està clar. Hi ha el *Pedró* que prové de *PETRA* amb *e* però també el *Padró* amb *a*, en el qual la seva etimologia ve de *PATRONU(M)*, 'patró, pare'». S'havia preocupat tot seguit del dubte presentat.

Amb ell visitarem els pous de gel o neveres de diversos termes, com la nevera del Ginoteta, la del Metge i la del «Toribio» a Alforja, el Pou de la Neu de Vila-ro-

dona a l'Alt Camp, la monacal de Poboleda al Priorat o la del mas d'en «Susagno» perduda entre coscolls, pedregars i bardisses a les muntanyes d'Arbolí. Trescàrem per camins i viaranyes de terres de marca. L'ermita de Santa Agnès, Selma, Valldossera, Pontons i tots els contraforts de Montagut. A la Mussara havíem begut a la font de la Paua d'aigües escasses, i a Alforja a la d'aigües gèlides de l'Obaga del Paí.

Ara aquell vincle amb el mestre i amic s'ha trencat i munió de deixebles, orfes d'ensenyança, trobem a faltar aquell home bo, culte, docte, savi, que sempre estava a punt per a ajudar, aclarir dubtes, donar un cop de mà.

El vincle s'ha trencat materialment, però em resta el seu mestratge i un record constant i persistent. En la meua novel·la *Retorn a Sefarad*, descriu la visita que fan els protagonistes a casa seva, al carrer de la Vicaria, mantes vegades viscuda:

No sabien si agafar un taxi per anar a veure aquell savi coneixedor del nom de les coses, de termes, muntanyes, rius i masades que vivia als afores de Reus...

Seguiren carrers enllà, aturant-se ara ací ara allà, fins que arribaren a l'adreça indicada.

Es tractava d'una casa de dues plantes envoltada de jardí que feia cantonada. Trucaren. Per la finestra del pis superior un home va treure el cap i els anuncià que baixava a obrir. Ja estava assabentat de la seva visita i els va rebre amb una gran amabilitat.

Al pis superior hi tenia el despatx, un lloc ampli, il·luminat per finestrals a banda i banda, amb prestatgeries omplertes fins dalt de llibres de tota mena. Les dues o tres taules escriptori de l'estança estaven igualment curulles de llibres, revistes i publicacions d'arreu del país. Els oferí seient a l'entorn d'una tauleta d'on arrambà alguns treballs que estava corregint i, amb un to una mica monàstic, els invità a contar el motiu de la seva visita.

Amic Ramon, malgrat la separació en l'espai-temps, el meu vincle continua, en l'esperit, la llengua i la lletra.

MIQUEL S. JASSANS
Artista, pintor i professor d'art